

هدف قرآن در بیان هنجارهای اخلاقی «رشد اجتماعی مؤمنان» است

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی تاکید کرد: مطالبی که در این سوره (حجرات) مطرح می‌شود...

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی تاکید کرد: مطالبی که در این سوره (حجرات) مطرح می‌شود مرتبط با ویژگی‌های جامعه مؤمنین و خطراتی است که آنان را تهدید می‌کند، از این رو هدف قرآن در بیان هنجارهای اخلاقی، رشد اجتماعی مؤمنان است.

سیدمحسن میرسندسی به گزارش ایگنا، سیدمحسن میرسندسی؛ عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۹ بهمن ماه در نشست علمی «تحلیل مضامین اجتماعی در قرآن؛ مطالعه موردی سوره مبارکه حجرات»، گفت: ویژگی بارز قرآن کریم متن بودن است که یکسری دلالت‌های آشکار و یکسری دلالات ضمنی در متن آن وجود دارد و بر این اساس قصد ما در نشست هم تحلیل مضمونی محتوای اجتماعی براساس روش متن محوری با محوریت سوره مبارکه حجرات است.

وی با بیان اینکه اولین مرحله هر تحلیل، شفافیت بخشی به مسئله پژوهش است، اظهار کرد: مسئله پژوهش باید با دقت و همراه با انعطاف باشد یعنی طوری نباشد که یک مسئله را مبنای پژوهش قرار دهیم و در ادامه با مشکل مواجه شویم. اگر مسئله پژوهش دقیق و منعطف نباشد عملاً امکان کشف را از دست می‌دهد لذا نباید آن چنان وسیع باشد که همه چیز در آن جا بگیرد چون در سطح خواهد ماند و عمق پیدا نمی‌کند و البته نباید هم آنقدر تنگ و ضیق باشد.

میرسندسی اضافه کرد: مسئله دیگر اینکه در مطالعات روش کیفی و تحلیل محتوایی باید موارد تاکید را مشخص کنیم. براساس تحلیل محتوایی و با تشکیل یکسری جداول ما از سمت آیاتی که دلالت صریح دارند به سمت آیاتی می‌رویم که می‌توان از آن، مضامین دیگری برداشت کرد.

وی افزود: به بیان دیگر تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌هایی است که به موازات اقبال گسترده در فضای مطالعاتی جهانی، در دهه اخیر نیز مورد توجه محققان قرآنی قرار گرفته است. براین اساس، در ابتدا ۱۶۰ کد برای آیات این سوره (حجرات) طراحی شد؛ این کدها در مرحله بعد به یکسری مفاهیم انتزاعی تبدیل و دسته‌بندی شدند؛ در سطح بالاتر تبدیل به یکسری مقوله‌ها که در حقیقت خلاصه بندی مفاهیم بوده اند رسید و در نهایت هم به هسته مرکزی منجر شد.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی بیان کرد: در آیه شریفه اول این سوره؛ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ؛ خودداری از اعمال خودسرانه و داشتن تقوای هنجاری به عنوان یک برداشت مطرح است؛ قاعدتاً اگر این برداشت را به افراد دیگری نشان و ارائه دهیم این برداشت را درست خواهند دانست چون محتوای آیه شریفه این است که بر خدا و پیامبر(ص) پیشی نگیرید و خودسری نکنید.

میرسندسی اظهار کرد: البته هر قدر مطالعات ما بر روی تفاسیر مختلف که به چند هزار عدد می‌رسد بیشتر شود دستمان برای تحلیل‌های محتوایی از قرآن کریم هم بازتر خواهد بود؛ البته مطالعه چند هزار تفسیر دشوار است ولی در حدی که احساس کفایت شود می‌توان ادامه داد و مهم کدگذاری بر روی آیات است تا مفاهیم محوری استخراج شود.

اهمیت موضوع محوری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی با اشاره به یافته‌های تحقیق با بیان اینکه محصول نهایی ما ارائه یافته تحقیق است، تصریح کرد: مهمترین بحث در ارائه یافته‌های تحقیق، عرضه مقوله مرکزی است زیرا خواننده وقتی مقوله مرکزی را بداند دنبال مطالب مبسوط خواهد رفت؛ البته برخی ممکن است نظرشان این باشد که ما ابتدا باید بحث را بیان کنیم و خود خواننده دنبال مقوله مرکزی برود و تشنگی او در فهم این مقوله وی را به ادامه مطالعه اثر ما ترغیب کند.

وی افزود: البته مقوله مرکزی لزوماً در همه تحقیقات یکسان نیست بلکه ممکن است کسی بخواهد همین سوره حجرات را تحلیل کند و به مقوله مرکزی دیگری برسد. مقوله مرکزی دارای قدرت تحلیل است و توانایی نزدیک کردن مقولات و محتواهای مختلف را در اختیار ما قرار می‌دهد.

میرسندهی تصریح کرد: در علوم قرآنی شبیه این را داریم که همان مقوله هسته ای و به تعبیری وحدت موضوعی در هر سوره از قرآن کریم است. نظریه وحدت موضوعی هم عبارت از رابطه ارگانیک و نظام واره آیات در هر یک از سوره ها است که به آن غرض و هدف سوره هم گفته می شود.

وی با بیان اینکه مقوله مرکزی به دست آمده از مجموع مضامین استنباط شده در این سوره، بر محور «زمینه های رشد اجتماعی در جامعه مومنان» است، اضافه کرد: خداوند در این سوره به بیان نوعی نظام هنجاری برای مناسبات اجتماعی میان مومنان و پیامبر به عنوان پیشوای الهی مردم از یک سو، و خود افراد در جامعه از سوی دیگر، و همچنین خطراتی که می تواند انسجام میان آنها را به خطر بیندازد، می پردازد.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی اظهار کرد: مجموعه عوامل و موانعی که در تحقیق برای رشد جامعه مومنان به دست آمده است، تصویری کلی از ویژگی های جامعه مطلوب و به خصوص نقش آداب و اخلاق در این نظام را نشان می دهد. همچنین در این سوره به حاکمیت رابطه برادرانه به عنوان نوع خاصی از رابطه اجتماعی در تعاملات میان مومنان تاکید می شود.

رشدیافتگی اجتماعی، هدف قرآن از ایجاد هنجارهای اجتماعی

میرسندهی با تاکید بر اینکه مقوله و تمرکز اصلی بنده در سوره حجرات، رشد اجتماعی است، گفت: آیات این سوره امر به یکسری کارها و پرهیز از کارهای دیگری کرده است تا انسان ها بتوانند به رشد اجتماعی مطلوب برسند؛ از جمله در آیه هفتم با استفاده از تعبیر راشدون بر این رشد اجتماعی، تاکید و تصریح شده است. قرآن کریم در این آیه شریفه فرموده است: **وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبَ إِلَيْكُمْ الْأَيْمَانَ وَزَيْنَةً فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ.**

این پژوهشگر دین افزود: مطالبی که در این سوره مطرح می شود مرتبط با ویژگی های جامعه مؤمنین و خطراتی است که آنان را تهدید می کند؛ به تعبیر دیگر مقوله مرکزی خودش دارای دو مقوله دیگر است؛ یکی عوامل رشد و دیگری موانع رشد.

وی ادامه داد: نوع تعامل مؤمنان با خداوند و پیامبر(ص) یکی از محورهای این سوره است که از یک سو ناظر به رعایت هنجارها و از سوی دیگر ترک یکسری ناهنجاری های اخلاقی است. تعاملات اخلاقی و اجتماعی در این سوره شامل چند مضمون اصلی است؛ اول نگاه برادرانه به یکدیگر؛ در همین سوره آمده است: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ؛** لذا باید ویژگی های اخوت و برادری بیان شود؛ حدود ۱۰ تا ۱۵ ویژگی درباره برادری را بنده در تحقیق خودم ذکر کرده ام.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی تصریح کرد: موضوع دیگر تقویت هنجاری میان مؤمنین و مسلمین و پرهیز از تخریب و تمسخر و غیبت، تجسس، بدگمانی و به کاربردن القاب زشت و... برای ایجاد رشد اجتماعی و تقویت اخوت بین مؤمنان است.

نقش ایمان و صداقت در رشد اجتماعی

وی تاکید کرد: یکی دیگر از زمینه های رشد اجتماعی، رعایت اخلاق و ادب است و دیگری هم وجود ایمان بین افراد جامعه است؛ ایمان به خداوند محور این ایمان است و در سراسر قرآن کریم بر باور عمیق مؤمنان به خداوند تاکید شده است. مقوله دیگر، صداقت است که نافی ویژگی نفاق است زیرا منافقان معمولاً چیزی را می گویند و به آن عمل نمی کنند یا از عملی را انجام می دهند بدون اینکه به آن باور داشته باشند.

میرسندهی اضافه کرد: بحث دیگر، بحث وجود امنیت اجتماعی برای شکل گیری جامعه مؤمنان است؛ از آیات ۶ و ۷ استنباط می شود یکسری ملاحظات در رعایت مصالح عمومی جامعه و حساسیت در این مسائل لازم است. مثلاً شایعات می توانند امنیت اجتماعی را مختل کنند. در آیه ۶ فرموده است: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ قَاسِقٌ يَنبَأُ قَتِيلًا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا يَجَاهِلْتُمْ فَتُصِخَبُوا عَلَيْهِ مَا قَعَلْتُمْ تَارِيقِينَ؛** اگر فاسقی برای شما خبر آورد بدون تحقیق در مورد صحت و سقم آن اقدام عملی نداشته باشید.

میرسندهی بیان کرد: از دیگر موانع رشد اجتماعی ارتکاب رفتارهای احساسی و هیجانی، گسترش ناهنجاری، تفاخر، تعصبات

قومی و منت نهادن بر خدا و پیامبر(ص) که در برابر عواملی است که مایه انسجام امت اسلامی است. خداوند چندین بار در این سوره به اعراب نهیب زده است از جمله اینکه شما نباید منت بگذارید که مسلمان شده اید بلکه خدا بر شما منت می گذارد و البته اسلام شما تبدیل به ایمان واقعی نشده است.

وی در جمع بندی بحث خود تاکید کرد: بنابراین تحلیل محتوایی، روشی برای تحلیل داده ها و مضامین آیات قرآن کریم از طریق فرایندهای طبقه بندی و ... است تا به محقق اجازه دهد اصالت داده ها را به طریق ذهنی ولی با روش علمی بررسی کند که بنده تلاش کردم در سوره مبارکه حجرات رابطه مضامین با محتوای صریح آیات بررسی شود.